

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԿՆՈՋ ՊԱՏԿԵՐՈՎ

(ԱՆՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՊԱՏԿԵՐԱԳՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԻՄՆԱՄԲ)

Պողոսյան Ս. (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտ, Սարգսրապատի հերոսամարտի հոլշահամալիր, Հայոց
ազգագրության թանգարան, Հայաստան)

sv_ethnomuseum@yahoo.com

Բանալի բառեր՝ արդիականության ազգաբանության, կնոջ և տղամարդու գործառույթներ, անձնանուն , հոլշարձան, Մայր Հայաստան, ընկալում, կերպար:

Հաճախ Հայաստան երկիրը ներկայացվել է կնոջ կերպարով: Այդ մասին եղած սեփական և այլ էթնիկ պատկերացումները բնութագրվել են մեր կողմից առանձին հոդվածով: Այս արխիվային ընկալումները դրսևորվել են նաև խորհրդային և Ետխորհրդային ժամանակներում: 20-րդ դարասկզբից ուշադրության արժանի են մեր երկրի՝ Հայաստանի անվամբ աղջիկների անվանակոչումները: Երբեմն աղջիկներին անվանել են «Հայաստան»՝ հայրենասիրական ոգուց, ազգային զգացումներից ելնելով: Բացի այդ, այստեղ նկատելի է իրենց մայրերին, տատիկներին մեծարելու, հարգելու, վերջիններիս կերպարը, նրանց վարքուբարքի հատուկ գծերն ու շնորքը, ընդունակություններն անվան միջոցով կրողին հաղորդելու կամ նրանց հիշատակը վառ պահելու նպատակով դուստրերին տատերի, մեծ մայրիկների անվամբ կոչելու ցանկությունը՝ նմանով նմանը ձեռքբերելու միտմամբ: 1920-30-ական թթ. խորհրդային Հայաստանում աղջիկներին կոչել են այս անվամբ՝ հիշատակ իրենց մայրերի: Ըստ Հրաչյա Աճառյանի «Հայոց անձնանունների բառարան»-ի, Հայաստանը իգական անուն է: Արմենիա անունը ևս իգական անուն է, որը հանդիպում է իտալացոց մեջ (Հ. Աճառյան, հ. 1 Երևան, 1942, էջ 289): Հավանաբար այստեղից են Արմինե, Արմենուհի խիստ տարածված հայկական իգական անունները:

Հայոց մեջ ամենամեծ արժեքները կապված են մայր բառի հետ. մայր Հայաստան, մայր լեզու, մայր հայրենիք, մայր հող, մայր եկեղեցի և այլն:

Մոր կերպարն իր դրսևորումներն է գտել ճարտարապետական հուշարձաններում, դեկորատիվ-կիրառական արվեստի շատ ճյուղերում՝ խեցեգործություն, գորելենագործություն, ասեղնագործություն և այլն:

Ուշագրավ է, որ Նիկոլ Օհանը «Կամավորի հիշատակարանու» կնոջ պատկերով է տեսնում Սարգարապատի հաղթանակը՝ «դեպի երկինք էր բարձրանում հրեշտականման մի կանացի դեմք, գթաբար հայացքը դեպի Մասիս ուղղած՝ բաց արած իր լայն թևերը խնամում էր իր իսկ զավակներին, ուժ ու կորով մտցնում նրանց մեջ: Դա Սարգարապատի հաղթական սիմվոլն էր ...»

Ըստ Ռ. Իսրայելյանի՝ Սարգարապատի հուշահամալիրի Հուշապատի վրա պատկերված «...ոտքի ելած մանուկը և խաղողի ողկույզներով զարդարված կինը հայ ժողովրդի վերածնունդն են խորհրդանշում»: Իսկ Հուշապատի մյուս երեսին, որպես առաջնորդող պատկեր, ներկայացված է թևատարած կին՝ ալիքների մեջ խեղդվող «Մայր Հայաստանը», որ յուր որդիներին փրկության, օգնության է կանչում:

1967 թվականին Երևանի Հաղթանակի այգում տեղադրված «Մայր Հայաստան» հուշարձանը փոխարինեց Ի. Ստալինի 5 տարի առաջ տեղահանված արձանին: Դա Երևանի ամենաբարձր արձանն է (22 մ բարձրությամբ, պատվանդանով՝ 52 մ): Դրա համար որպես նախատիպար, բնորոշուհի վերցվել է Երևանաբնակ ժենյա Մուրադյանը: Քանդակը ներկայացնում է հայ կնոջ, մոր հավաքական կերպարը՝ սուրը ձեռքին և խորհրդանշում է ազատ հայրենիքի փառքն ու հզորությունը: Այն մարմնավորում է ուժեղ, զորեղ կնոջ, այն էլ՝ «տղամարդ-կնոջ» հավաքական տիպ՝ հայ ռազմական ոգու, զինվորին մարտի դաշտ ուղարկող, ոգևորող հայ մոր, կնոջ, քրոջ կերպարներով:

Առաքել Պատրիկի II աշխարհամարտից հետո արված նկարաշարում Խորհրդային Հայաստանը ևս ներկայացվել է կնոջ պատկերով, առանձնապես հետաքրքրական են փոքրիկ Հայաստանը՝ կնոջ կերպարով պատկերելու նախատիպային ընկալումներով մակագրությունները:

Հատկանշական է, որ եթե կանանց անվանել և անվանում են Հայաստան, ապա նորամուտ է տղամարդկանց Արցախ անունը: Հավանաբար դա կապված է հաղթանակած երկիր լինելու, ուժեղի, հզորի, վերջին հաշվով՝ տղամարդկային սկզբի, ռազմի դաշտում հաղթանակած տղամարդու կերպարի հետ:

ARMENIA IN A WOMAN'S SHAPE

(ON THE BASIS OF ONOMASTICAL AND FIGURATIVE MATERIALS)

Poghosyan S. (National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of Archaeology and Ethnography, Memorial Complex of Sardarapat Battle, National Museum of Armenian Ethnography, Armenia)